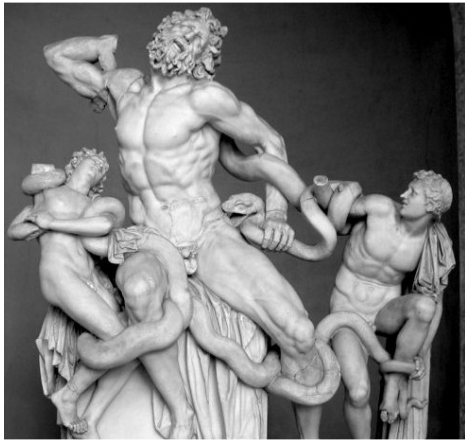

Napjaink jelensége: az agresszió*

Az utóbbi időben a sajtó, a tévécsatornák, a rádióállomások szinte naponta adnak tájékoztatást agresszív cselekményekről, amelyek szereplői (áldozatai vagy elkövetői) oktatási intézményekkel vannak közvetlen kapcsolatban. Előadásomban az agresszivitás történeti áttekintésén túl olyan általános jelenségekre kívánom a szakemberek figyelmét felhívni, amelyek jelzések lehetnek, tehát a markáns pedagógusi beavatkozás elkerülhetővé teheti a brutalitást, a bántást. Célszerű az előadás címét egy kérdőjellel kiegészíteni: Napjaink jelensége az agresszió? Azt a célt tűztem ki magam elé, hogy e kérdésre megadjam a feleletet.

Edvard Munch: *Sikoly* (1894) című festménye mindenki előtt ismert. Olyan pillanatot rögzít szinte fényképszerűen, amelyben az áldozat a félelem tetőfokán áll, tekintetéből a kilátástalanság, a reményvesztettség tükröződik. A keletkezés éve arra utal, hogy a félelem, a tragikus helyzet ábrázolása a képzőművészeket mintegy évszázaddal korábban is foglalkoztatta. (Ám érdemes arra is a figyelmet felhívni, hogy az említett lelkiállapot ábrázolása már évezredekkel korábban is megtörtént. Elég, ha a Laokoón szoborcsoportra tekintünk. A sort folytathatjuk a Szent Sebestyén ábrázolásokkal. Bizonytalán megbocsátja az olvasó, ha eltekintünk a művészeti áttekintéstől.)

A gyermeklélek nagy ismerője, az orvos, pszichológus György Júlia egy munkájában a hatvanas évek elején így fogalmazott: „A jogfosztottság váltja ki az agressziót. S iskoláinkban ma még mindig inkább a gyerek a védtelen, a fecsegő felszín bármit is mond erről!” Elismerve György Júlia gondolatainak korrektségét, nagy szakmai tudását, komoly vizsgálataiból levont következtetéseit, látnunk kell, változás állt be. Az agresszió tartalma, iránya feltétlenül megváltozott. A „védtelen gyermek” problematikáját sok esetben nem a pedagógus–diák szemszögéből, sokkal inkább a diák–diák, illetve a diák–felnőtt

társadalom, család viszonyában kell áttekintenünk, megismernünk.

Gyermekkorunk kedvenc állatfigurái között találjuk az őzet. Minden eddigi ismeretünk a szelídségére, a félénkségére utal. S most tekintsük a következő gondolatot!

„Ha az őzbak a maga sajátos díszlépéseivel, agancsát kecsesen himbálva, barátságos-játékosan egyre közelebb jön hozzád, akkor egy sétatobbal vagy kővel, vagy csupasz öklöddel vágj oda, mielőtt felnyársalhatna.” (Konrád L. 1983, 174)

* A XVI. Bolyai Nyári Akadémia Osztályfőnöki szekciójában elhangzott előadás változata

A természettudós, a szépiró nem kevesebbet állít, mint hogy vannak az életnek olyan helyzetei is, amelyek a legszelídebb élőlényt is agresszivitásra ösztönzik. Jelen esetben a fajfenntartási ösztön teremti a veszélyhelyzetet.

Térjünk át az emberre! Aronson könyvében azt írja, hogy az agresszió nem más, mint „olyan szándékos viselkedés, amely másoknak fizikai vagy lelki szenvedést okoz”. Megkülönböztethetünk ellenséges és instrumentális agressziót. Az előbbi célja, hogy fájdalmat okozzon, és dühös indulatból származik, míg az utóbbi azért okoz fájdalmat, hogy célját ezáltal érje el. Az ellenséges agresszió indulati eleme igen nagy, hiszen egy válasz, azaz megbántottak (fizikailag, lelkileg), s a reakció igen-igen gyors, amely egy pofonban, egy rúgásban stb. ölt testet. Az instrumentális agresszió célja haszonszerzés, a bántalmazás célja nem más, mint egy érték eltulajdonítása, megszerzése. Míg az elsőként említett agressziófajttal régóta nagyon gyakran találkozhatunk, addig a második fajta az utóbbi időben terjed. Csak utalásként jelezzük, a haszonszerzés komoly jelzés a vagyoni helyzetből adódó különbségekre. Közöttünk van.

Vajon mikor alakulhatott ki az emberben az agresszivitás?

Vannak kutatók, akik arra az időre vezetik vissza kialakulását, amikor elődeinknek a fennmaradás érdekében el kellett pusztítaniuk az állatokat és a növényzetet.

Mások persze másképpen látják a dolgot. Van, aki úgy gondolja, hogy csak később alakult ki, akkor, amikor az embereknek fontossá vált a tulajdon birtoklása.

Magam az első megállapítással tudok azonosulni. Az ősember életének legfontosabb része a táplálékszerzés volt, az elejtett állat őrzése már csiráiban magában hordozta az agresszivitást.

Amikor azt a kérdést tesszük fel, mi is okozza az agressziót, akkor hármas magyarázatot kell adnunk. Íme a szakemberek felosztása:

1. Az evolúciós érv

Az állatvilág csoportjainál is megfigyelhető az agresszió. Harc az önfenntartásért, a terület védelméért és a szaporodásért, ez nem más, mint a versengő, agresszív viselkedés egy formája. (Példaként álljon itt a lazacok szaporodási helyét meglelő medvecsoport, amely táplálékának jelentős részét éppen azon időszakban szerzi be, amikor a halak az édesvízbe érnek.)

2. Az agresszió jutalmazása

Szociális tanulás elmélete szerint: az emberek azért tanulnak meg agresszíven viselkedni, mert így jutalomhoz juthatnak. (Ez a kategória a pedagógiai gyakorlat szerves része lehet, ugyanis már az óvodáskorú gyerekek esetében is láthatjuk azt a szülői attitűdöt, amely a cél eléréséhez agresszív viselkedésre biztatja a gyereket. Mint a ez, melyet a jutalommal erősít meg a felnőttvilág.)

3. Az utánzás

A szülők akaratlanul is agresszív viselkedésre tanítják gyermekeiket. (Ebben az esetben a felnőttek közötti konfliktushelyzetek másolása a jellemző. Ismerjük az agresszív családot, amelyben egy felnőtt több személyt is – feleség, nagyobb gyerek – félelemben tart a brutalitásával.) A Bobo-baba kísérlet is ezt példázza. A legifjabb gyerekek is másolnak, utánóznak, s a legmarkánsabb utánzás éppen a filmről látott eseménysor után következik.

Említést kell tennünk arról is, hogy a folyamatosan működő televízióból áradó filmeknek sok esetben mennyire negatív a hatásuk. A gyakorló pedagógus látja, tapasztalja, hogy rengeteg feldolgozatlan élményt gyűjt össze a gyerek, s ezek feszültségtartalma igen

magas fokú lehet. Az állandóan közvetített krimik, fantasztikus filmek vagy a thrillerek – amennyiben nem kerülnek földolgozásra – feszültséget okozhatnak, szorongáshoz vezethetnek, s ez óhatatlanul agresszivitásba csaphat át, ill. ellenkező esetben depressziós hatást válthatnak ki. Talán e ponton jutunk el a legsúlyosabb problémához, a tanulók kommunikációs képességének hiányához. *S ahol nincs szó, nincs kommunikációs stratégia, ott a megbeszélés, a vita helyére az erőszak lép.* Hogy mindezt a megállapítást mire alapozom? A fővárosi általános és középfokú intézmények osztályfőnökeivel az elmúlt hónapban több beszélgetést folytattam, folytattunk. A kollégák egységesen jelezték a fent említett problémát. Igen, a jelenlegi nevelési rendszer hiányaként kell említenünk, hogy nincs alkalom a kötetlen beszélgetésre, a különféle nézetek összevetésére, a vitakultúra kialakítására. Sorolhatnánk itt komoly műalkotásokat, csupán egyet szeretnék kiemelni. A közelmúltban elhunyt Ingmar Bergmann filmjére, a „Jelenetek egy házasságból” címűre utalok.

Amíg a felek tudtak beszélgetni, ameddig problémáikat feltárták egymás előtt, addig volt lehetőség a napi konfliktusok feloldására, amikor viszont e folyamat megszakadt, akkor a két szereplő Marianne és Johan útja megpecsételődött, s már csak arra dolgoztak ki stratégiákat, hogy társukat hogyan, mivel bántsák meg. Játszmává vált a „némaság”.

Térjünk vissza eredeti témánkhoz, az agresszivitáshoz! S. Freud felfogása szerint „az agresszió ösztönös mechanizmus, de mindig a külső körülmények, frusztratív helyzetek idézik fel...” Érdekes egy később dolgozó pszichológus, Ranschburg Jenő egyik megállapítását az előző gondolattal ütköztetnünk: „Az emberi agresszió nem ösztönös, reflexszerű függvénye a külső ingerkonstellációknak, keletkezésében a múltbeli tapasztalatoknak, a szociális tanuláshoz rendkívül fontos szerepe van.” (1998) Úgy ítéljük meg, hogy az idézett második gondolat az agresszió folyamatjellegét pontosan közvetíti. A szöveg értelmezésén túl szeretném a hallgatóság figyelmét arra a tényre felhívni, hogy a hazai pszichológia jelentős egyénisége, Ranschburg Jenő közel két évtizedet szentelt az agresszió kutatásának. Megállapításai örökérvényűek. Nekünk, pedagógusoknak ad tanácsot, jelöl ki feladatot az 1995-ben megfogalmazott tézisével: „A nevelés feladata nem az, hogy a gyermek valamennyi agresszióját leállítsa, hanem az, hogy azokat antiszociális irányból proszociális irányba fordítsa...” Közel két évtizede a közoktatás homlokterében a szaktárgyi, a szakterületi tudás megtanítása, elsajátíttatása áll. Hangsúlyát veszítette a nevelés. S ez a tantárgycentrikusság veszélyt idéz elő. A ma diákja nem fogja minden esetben a mechanika alapszabályait, képleteit használni, nem úgy fog olvasni, hogy a verslábakat keresi, határozza meg, ennél lényegesebb szerepet kap a mindennapokban az ítéletalkotás, az állandó kérdésfelvetés: „*tegyem?*” vagy „*ne tegyem?*” Erre a gondolkodási stratégiára kell a fiataljainkat megtanítani. A már idézett gondolat segíthet bennünket a tanulók képzésében, nevelésében. Olyan világ nincs, ahol nincsenek konfliktusok, de azoknak nem kell szükségszerűen agresszivitásba átcsapniuk.

Mit is kell tudnia a gyakorló pedagógusnak? Agresszivitást az alábbi okok válthatnak ki:

1. a folyamatos iskolai és/vagy társas kudarc;
2. az állandósuló versenyhelyzet (ez napjaink iskoláira jellemző, s frusztrálja a középmezőnyben teljesítőket);
3. a szorongás (pszichológusok a megmondhatóí, milyen magas százalékban vannak az iskolákban jelen a szorongó diákok);
4. a közösségi, a társadalmi elfogadás hiánya.

Egy más megközelítési mód alapján is vizsgáljuk meg az agresszivitás keletkezését!

1. Az alapvető szükségletek hiánya (éhség, szomjúság, fény, vagy csönd, nyugalom stb.). Vajon a ma iskolája, kollégiuma alkalmas-e arra, hogy a csöndet, a nyugalmat mindenkor biztosítsa?
2. A privát szféra átlépése, nem kívánt érintkezési pontok. Nem csak mi, felnőttek, a diákok is rosszul tűrik, ha azt a bizonyos három lépés távolságot egy-egy személy átlépi. Az elhárítás, a kilépés egyik formája éppen az agresszív fellépésben jelenhet meg.
3. Visszaélés az erőfölénnyel. (Ez sajnos napjaink tipikus jelensége. A fizikai erő hangsúlyozása – a már korábban említett – mintakövetésre utal.)
4. A nemi szerepek felcserélődéséből adódó konfliktusok. (Gondoljuk végig, hány és hány anya vállal férfiszerepet a csonka családokban, ill. hány apa kényszerül a szerepét – éppen az előző okok miatt – megváltoztatni. Itt a mintaadás meghatározó. Ugyanakkor éppen a pedagóguspálya elnöiesedése ugyancsak a társadalmi szokásrend megváltozását idézi elő.)
5. Olyan szabályok elfogadtatása, amelyek a személyiséget sértik. (Talán ez az a terület, amelyben a pedagógusok és az ifjúság párbeszédének folyamatosnak kell lennie. Csak említésként a házirendek szabálykialakítási mechanizmusára utalok.)

Míndezek alapján a pedagógusnak nagy felelőssége van, nyitott szemmel kell a neveltjei között járnia, a meghallgatás – sokszor nem is kis felelősségét – kell magára vállalnia, mindezt olyan körülmények között, hogy az a személyiségi jogokat ne sértse. Ugyanakkor az életkori sajátosságokat mindig figyelembe kell venni. „A pedagógus, nem tűzoltó!” – szoktam mondani. Nem kell mindig minden szituációba beavatkoznia, ám ha mégis erre kényszerül, akkor a helyzetet kellő empátiával kell kezelnie.

Visszatérve az alapkérdésre, mely szerint korunk jelensége-e az agresszió, azt gondolom, hogy nem. Az agresszivitás az emberiség fejlődéstörténetében mindig jelen volt, de más és más módon fogadta a társadalom. Bizonyos esetekben szankcionálta: körmös, verés, eltanácsolás, más esetekben elnézőbb, „lágyabb” volt. Jelenleg olyan korban élünk, amelyben az agresszivitás felerősödött, s a diákokkal foglalkozó pedagógusok módszertani, pedagógiai, pszichológiai kultúrája, eszköztára nem képes a problémákat kezelni. Felelős ebben a média is, amely azonnal jelen van, kíváncsi kameráival eseteket rögzít, s erősen érezhető a felnagyítás problematikája. Ebben a kérdésben határozott ellentét van a gyakorlati pedagógia, illetve az információs világ alakítói között, ám a párbeszéd mind a mai napig nem kezdődött meg. A tudatformálás hosszú, gondokkal teli folyamat, amelyből ki kell vegye a közoktatás valamennyi szereplője a részét, legyen az vezető, beosztott pedagógus, osztályfőnök, vagy dolgozzon a pedagógusképzésben.

Megköszönve érdeklődésüket, figyelmükbe ajánlom Periklész alábbi gondolatát: „Az emberek irányításának művészete a legnehezebb és a legmagasabb rendű minden művészet közül.”